

DOI: <https://doi.org/10.36719/2707-9317/116/55-62>

Assessment of the possibilities of conducting a new privatization process in the liberated territories

Rasmiyya Shirinova

MSE RA Institute of Economics, senior researcher

E-mail address: res.qedirova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-4039-1822>

Abstract: The presented article assessed the possibilities of the new privatization process. The process of carrying out new privatization in specially liberated territories is relevant. In this regard, the article notes that, unlike the previous process, this process should be implemented with new features. The article highlighted the existing methods for conducting the new privatization process, analyzed the process of privatization of small and medium enterprises implemented in Azerbaijan and gave assessments. In conclusion, the features to be taken into account for the implementation of new privatization in the liberated territories were noted.

Key words: liberated territories, privatization, transparency, ownership, state, model, technology, etc.

JEL L33, H44; UDC 338.28

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni özəlləşdirmə prosesinin keçirilməsi imkanlarının qiymətləndirilməsi

Rəsmiyyə Şirinova

AR ETN İqtisadiyyat İnstitutu, böyük elmi işçi

E-mail: res.qedirova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-4039-1822>

Xülasə: Təqdim edilmiş məqalədə yeni özəlləşdirmə prosesinin imkanları qiymətləndirilmişdir. Xüsusi olaraq işğaldan azad olmuş ərazilərdə yeni özəlləşdirmənin keçirilməsi prosesi aktualdır. Bu baxımdan məqalədə qeyd edilir ki, daha öncəki prosesdən fərqli olaraq yeni xüsusiyyətlərlə bu proses həyata keçməlidir. Məqalədə yeni özəlləşdirmə prosesinin keçirilməsi üçün mövcud metodları qeyd edilmiş, Azərbaycanda həyata keçirilmiş kiçik və orta müəssisələrin özəlləşdirmə prosesi təhlil edilib qiymətləndirmələr verilmişdir. Sonda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni özəlləşdirmənin keçirilməsi üçün nəzərə alınacaq xüsusiyyətlər qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: İşğaldan azad olunmuş ərazilər, özəlləşdirmə, şəffaflıq, mülkiyyət, dövlət, model, texnologiya və s.

Giriş/Introduction

Müasir dövrdə yeni özəlləşdirmə prosesi dedikdə, dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin və aktivlərin bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında özəl sektora verilməsi nəzərdə tutulur. Bu prosesin əsas məqsədi iqtisadiyyatın səmərəliliyini artırmaq, investisiya cəlb ediciliyini yüksəltmək və rəqabət mühitini gücləndirməkdir.

Qloballaşma və texnoloji inkişaf fonunda özəlləşdirmə artıq təkcə dövlətin yükünü azaltmaq üçün həyata keçirilmir, eyni zamanda innovativ idarəetmə sistemlərinin tətbiqini və özəl təşəbbüskarlığın inkişafını təşviq edir. Müasir özəlləşdirmə prosesində dövlət tənzimləyici rol oynayaraq strateji sektorların inkişafına nəzarət edir və bazar mexanizmlərinin düzgün işləməsinə təmin edir.

Özəlləşdirmə prosesi müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Birbaşa satış, səhmlərin açıq bazara çıxarılması və ya uzunmüddətli idarəetmə müqavilələri bu prosesin əsas mexanizmləridir. Bəzi hallarda dövlət və özəl sektorun birgə tərəfdaşlığı əsasında müəssisələrin özəlləşdirilməsi həyata keçirilir ki, bu da dövlətin strateji maraqlarını qorumağa imkan yaradır.

Müasir özəlləşdirmə prosesində şəffaflıq və hesabatlılıq mühüm rol oynayır. Elektron hərraclar və rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə dövlət aktivlərinin satışı həyata keçirilir ki, bu da korrupsiya risklərini minimuma endirir və effektiv idarəetməni təmin edir. Özəlləşdirmə nəticəsində yeni investisiyaların cəlb olunması, istehsalın genişlənməsi və məşğulluğun artması müşahidə edilir.

Bununla yanaşı, özəlləşdirmənin uğurlu olması üçün dövlət tənzimləmə siyasətini düzgün aparmalı, sosial-iqtisadi balansı qorunmalıdır. Əgər özəlləşdirmə strategiyası düzgün müəyyən edilməzsə, bu, iqtisadi monopoliyaların yaranmasına, sosial problemlərin dərinləşməsinə və işsizlik səviyyəsinin artmasına səbəb ola bilər.

Bəzi ölkələrdə özəlləşdirmə prosesinin ikinci mərhələsi həyata keçirilir. Bu, əvvəllər özəlləşdirilmiş, lakin qeyri-effektiv fəaliyyət göstərən müəssisələrin yenidən strukturlaşdırılmasını və onların daha səmərəli idarəetmə mexanizmlərinə integrasiyasını nəzərdə tutur. Bu çərçivədə dövlət müəyyən sosial və ekoloji öhdəliklər qoyaraq özəl sektoru məsuliyyətli fəaliyyətə sövq edir.

Müasir dövrdə özəlləşdirmə siyasətinin effektiv icrası üçün beynəlxalq təcrübədən istifadə etmək vacibdir. Qərb ölkələrində tətbiq edilən uğurlu özəlləşdirmə modelləri, o cümlədən liberal bazar iqtisadiyyatı yanaşması, dövlətin iqtisadiyyata minimal müdaxiləsi prinsipi bir çox ölkələr üçün nümunə rolunu oynayır.

Özəlləşdirmə nəticəsində dövlət büdcəsinə əlavə gəlirlər daxil olur, bu da sosial proqramların və infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsinə imkan yaradır. Eyni zamanda, özəl sektorun inkişafı innovasiyalara və yeni iş yerlərinin yaradılmasına təkan verir.

Beləliklə, müasir dövrdə özəlləşdirmə təkcə dövlət aktivlərinin satışı deyil, həm də iqtisadi sistemin modernləşdirilməsi, rəqabət qabiliyyətinin artırılması və sosial-iqtisadi dayanıqlılığın təmin olunması üçün mühüm bir mexanizmdir. Dövlət və özəl sektor arasında balansın qorunması, şəffaflıq və strateji planlaşdırma bu prosesin uğurlu həyata keçirilməsinin əsas şərtləridir.

Əsas hissə / Main part

Müasir iqtisadiyyatda özəlləşdirmə prosesinin uğurlu olması üçün onun həyata keçirilmə metodologiyası mühüm rol oynayır. Özəlləşdirmə metodları müxtəlif formalarda tətbiq oluna bilər və hər bir ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsinə, qanunvericilik bazasına və strateji prioritetlərinə uyğun olaraq seçilir.

1. Yeni özəlləşdirmə prosesinin ümumi metodları:

Özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsində aşağıdakı əsas metodlar tətbiq olunur:

- Birbaşa satış. Dövlət müəssisələrinin və ya aktivlərinin açıq hərrac vasitəsilə yerli və ya xarici investorlar tərəfindən satın alınması.
- Səhmlərin açıq bazara çıxarılması (IPO). Dövlətə məxsus səhmlərin fond bazarlarında yerləşdirilməsi və investorlar tərəfindən alınması.
- Mənfəət ortaqlığı və uzunmüddətli idarəetmə müqavilələri. Dövlət müəssisələrinin birbaşa satılmadan özəl sektor tərəfindən idarə olunmasına icazə verilməsi.
- Dövlət-özəl əməkdaşlığı (DÖƏ). Dövlət və özəl sektorun birgə çalışaraq müəssisələri idarə etməsi və inkişaf etdirməsi.
- Mülkiyyətin əmək kollektivlərinə ötürülməsi. Dövlət müəssisələrinin işçiləri tərəfindən alınmış idarə olunması.

Bütün bu metodlar arasında müasir dövrdə ən mütərəqqi və effektiv metodoloji yanaşma olaraq “Dövlət-Özəl Əməkdaşlığı (DÖƏ) modeli” qəbul edilir [5, s.81].

2. Dövlət-Özəl Əməkdaşlığı (DÖƏ) modeli

Dövlət-özəl əməkdaşlığı (DÖƏ), özəlləşdirmə prosesinin təkcə dövlətin iqtisadiyyatdan çıxması deyil, həm də strateji sahələrdə dövlətin nəzarətini qoruyaraq özəl sektorun səmərəliliyini artırması məqsədini daşıyan bir modeldir. Bu yanaşma xüsusilə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə özünü doğruldur.

Modelin əsas xüsusiyyətləri

- Dövlət və özəl sektor arasında balans—Dövlət strateji sektorlarda nəzarətçi kimi qalır, amma özəl sektorun səmərəli idarəetmə təcrübəsindən istifadə olunur.
- İnvestisiya cəlb ediciliyi. Özəl sektorun maliyyə və texnoloji resursları prosesə cəlb edilir.
- Rəqabət mühitinin qorunması. Dövlət tənzimləmə vasitəsilə monopoliyaların yaranmasına mane olur.
- Risklərin bölüşdürülməsi. Maliyyə və idarəetmə riskləri həm dövlət, həm də özəl sektor arasında bölüşdürülür.
- Effektiv nəzarət mexanizmi. Dövlətin nəzarəti altında fəaliyyət göstərən özəl sektorun səmərəli işləməsi üçün şəffaflıq və hesabatlılıq təmin edilir.

3. DÖƏ modelinin tətbiq olunduğu özəlləşdirmə nümunələri

DÖT modeli xüsusilə aşağıdakı sahələrdə geniş istifadə olunur:

- İnfrastruktur layihələri. Magistral yollar, dəmiryolu sistemləri, enerji sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr.
- Telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları. Dövlətin nəzarətində saxlanılan, lakin özəl sektorun idarə etdiyi xidmətlər.
- Səhiyyə və təhsil sektoru. Dövlətin sosial xidmətlərə nəzarəti davam edir, lakin özəl sektorun innovativ həlləri tətbiq edilir.

Bəzi ölkələrdə, məsələn, Sinqapur, Kanada və Birləşmiş Krallıqda bu model yüksək effektivliklə tətbiq edilir [5, s.72].

4. DÖƏ modelinin üstünlükləri və çatışmazlıqları.

Üstünlükləri:

- ✓ Dövlətin maliyyə yükü azalır.

- ✓ İnvestorların daha çox marağı artır.
- ✓ Keyfiyyət və xidmət səviyyəsi yüksəlir.
- ✓ Yenilikçi idarəetmə metodları tətbiq edilir.

Çatışmazlıqlar:

- Özəl sektorun həddindən artıq güclənməsi risk yarada bilər.
- Dövlətin tənzimləyici rolunun zəifləməsi mümkündür.
- Şəffaflıq və korrupsiyaya qarşı mübarizə önəmli məsələdir.

Müasir dövrdə yeni özəlləşdirmə metodologiyası təkcə dövlət mülkiyyətinin özəl sektora ötürülməsi ilə məhdudlaşmır. Ən effektiv yanaşmalardan biri DÖƏ modelidir ki, bu da dövlətin strateji maraqlarını qoruyaraq özəl sektorun səmərəli idarəetmə metodlarını tətbiq etməsinə imkan yaradır. Bu modelin uğurlu olması üçün isə şəffaflıq, tənzimləmə və strateji planlaşdırma vacib şərtlərdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsi dayanıqlı inkişafın təmin olunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu ərazilər uzun illər işğal altında olduğundan infrastruktur tamamilə dağıdılmış, iqtisadi fəaliyyət demək olar ki, sıfıra enmişdir. Belə bir vəziyyətdə dövlətin təkbaşına bütün sahələri bərpa etməsi həm vaxt baxımından, həm də maliyyə resurslarının effektiv istifadəsi baxımından çətinlik yarada bilər.

Özəlləşdirmə prosesi vasitəsilə yerli və xarici investorların cəlb edilməsi mümkündür ki, bu da həmin ərazilərdə yeni iş yerlərinin yaradılmasına və əhalinin məskunlaşmasına təkan verəcəkdir. Bununla yanaşı, özəlləşdirilmiş müəssisələr daha səmərəli idarə olunacaq, sahibkarlıq mühiti formalaşacaq və bazar iqtisadiyyatı prinsipləri tətbiq olunacaqdır.

Bu proses həm də strateji əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, özəlləşdirmə yolu ilə işğaldan azad edilmiş bölgələrdə iqtisadiyyatın diversifikasiyası aparıla bilər və aqrar, sənaye, turizm, energetika kimi sahələrdə inkişaf təmin edilə bilər. Eyni zamanda, özəl sektorun fəaliyyəti nəticəsində regionun ümumi iqtisadi potensialı artacaq və daxili bazar genişlənəcəkdir.

Mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi

Dövlət tərəfindən həyata keçirilən özəlləşdirmə prosesi tənzimlənməli və strateji sahələrdə nəzarət mexanizmləri saxlanılmalıdır [4, s.37-38]. Xüsusilə, regionda kənd təsərrüfatı, mədən sənayesi və logistika sektorlarının inkişafı üçün uzunmüddətli investisiya proqramları hazırlanmalıdır. Eyni zamanda, innovativ və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi özəlləşdirilmiş müəssisələrin rəqəbat qabiliyyətini artıracaqdır.

Özəlləşdirmənin işğaldan azad olunmuş ərazilərdə uğurla həyata keçirilməsi üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığı modeli tətbiq edilə bilər. Bu modelin köməyi ilə həm dövlət maraqları qorunacaq, həm də özəl sektorun çevik və effektiv idarəetmə təcrübəsindən istifadə olunacaqdır.

Beləliklə, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsi təkcə iqtisadi deyil, həm də sosial və strateji baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses regionun inkişafını sürətləndirəcək, iş yerləri yaradacaq və uzunmüddətli dayanıqlı iqtisadiyyatın formalaşmasına şərait yaradacaqdır. Yeni özəlləşdirmə prosesi işğaldan azad olunmuş ərazilərdə fikrimizcə, aşağıdakı şərtlərin təmin olunmasını zəruri edəcəkdir:

- ☐ İnvestisiyaların cəlb olunması-Xarici və yerli investorlar üçün əlverişli şərait yaradılmalı, vergi güzəştləri tətbiq edilməlidir.
- ☐ İnfrastrukturun bərpası-Özəlləşdirilən müəssisələrin fəaliyyət göstərə bilməsi üçün yollar, elektrik, su və rabitə şəbəkələri qurulmalıdır.
- ☐ Aqrar sektorun inkişafı-Kənd təsərrüfatı torpaqları özəlləşdirilməli, fermerlər üçün subsidiyalar ayrılmalıdır.
- ☐ Sənaye zonalarının yaradılması-Müəyyən ərazilərdə sənaye parkları təşkil edilməli və investorlar üçün xüsusi imtiyazlar təklif olunmalıdır.
- ☐ Turizm sektorunun inkişafı-Tarixi və təbii resurslardan istifadə edərək turizm obyektləri özəlləşdirilməli və yeni infrastruktur yaradılmalıdır.
- ☐ Texnologiya və innovasiya mərkəzlərinin qurulması-Müasir iqtisadiyyata uyğun rəqəmsal sahələrin inkişafı üçün texnoloji parklar təsis edilməlidir.
- ☐ Dövlət-özəl tərəfdaşlığının tətbiqi-Strateji əhəmiyyətli sahələrdə dövlət və özəl sektor

birlikdə fəaliyyət göstərməlidir.

□ Kadr hazırlığı və təlim proqramları-İşçi qüvvəsinin artırılması üçün peşə təhsili və ixtisasartırma proqramları təşkil olunmalıdır.

□ Ekoloji dayanıqlılıq prinsiplərinin tətbiqi-Yeni özəlləşdirilən müəssisələr ekoloji tələblərə uyğun fəaliyyət göstərməlidir.

□ Şəffaflıq və hesabatlılıq mexanizmlərinin gücləndirilməsi-Korrupsiya hallarının qarşısının alınması üçün elektron hərrac və monitoring sistemləri qurulmalıdır.

Öncəki və mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi.

Azərbaycanda özəlləşdirmə prosesi 1990-cı illərin ortalarından başlayaraq həyata keçirilib və iki əsas mərhələyə bölünür: Birinci özəlləşdirmə proqramı (1995-1998) və ikinci özəlləşdirmə proqramı (2000-ci ildən bu günə qədər).

Birinci özəlləşdirmə proqramı (1995-1998)

Bu mərhələdə əsasən kiçik və orta müəssisələrin özəlləşdirilməsi həyata keçirilib. 1997-ci ildə ölkə vətəndaşlarına özəlləşdirmə çekləri paylanıb ki, bu da onların prosesdə iştirakını təmin edib. 2008-ci ilə qədər 49 mindən çox kiçik müəssisə özəlləşdirilib ki, bunların arasında sənaye, kənd təsərrüfatı, ticarət və nəqliyyat obyektləri də var. Özəlləşdirilən müəssisələrdən 1567-si Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə çevrilib və onlardan 1465-nin səhmləri tam özəlləşdirilib. Bu dövrdə özəlləşdirmədən dövlət büdcəsinə 1,1 milyard manatdan çox vəsait daxil olmuşdur.

İkinci özəlləşdirmə proqramı (2000-ci ildən sonra)

Bu mərhələdə iri dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilməsi və daha sonra özəlləşdirilməsi həyata keçirilib. Məsələn, investisiya müsabiqələri vasitəsilə 134 müəssisə özəlləşdirilib, bunlara 1,1 milyard dollardan çox sərmayə yatırılıb. Bunun 27,1%-i xarici sərmayədarlara məxsusdur. Bu özəlləşdirmə nəticəsində 18 min yeni iş yeri açılıb

Özəlləşdirmə prosesi Azərbaycanda iqtisadi islahatların əsas sütunlarından biri olub. Prosesin müsbət nəticələri bunlardır:

- **Sahibkarlıq sektorunun inkişafı.** Kiçik və orta biznesin formalaşmasına imkan yaradıb.

- **Dövlət büdcəsinə daxilolmalar.** Özəlləşdirmə vasitəsilə dövlət büdcəsinə milyardlarla manat daxil olub.

- **Xarici investisiyalar.** Xarici sərmayədarların Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb olunmasını təmin edib.

- **İş yerlərinin yaradılması.** Özəlləşdirilən müəssisələrdə minlərlə yeni iş yeri açılıb.

Lakin, bəzi problemlər də olub. Məsələn, bəzi özəlləşdirilmiş müəssisələr gözlənilən iqtisadi effektivliyi təmin edə bilməyib, müəyyən müəssisələrdə isə müqavilə şərtlərinin pozulması nəticəsində özəlləşdirmə ləğv edilib. Ümumilikdə yanaşdıqda ortaya çıxan problemləri aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

1. **Şəffaflığın və ədalətin təmin olunmasındakı problemlər.** Sovet dövründən qalma dövlət müəssisələrinin bir çoxu qeyri-şəffaf yollarla özəlləşdirilmiş, bəzi hallarda dəyərindən aşağı qiymətlə satılmışdır. Bu, iqtisadiyyatda inhisarçılığın artmasına və rəqabət mühitinin zəifləməsinə gətirib çıxarmışdır.

2. **Həmin dövr üçün Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməməsi.** Azərbaycanda inhisarçılığın aradan qaldırılması və ədalətli rəqabət mühitinin yaradılması üçün Rəqabət Məcəlləsi hələ də qəbul edilməmişdir. Bu isə bəzi iri şirkətlərin bazarda dominant mövqe tutmasına və kiçik sahibkarların inkişafına maneə yaratmasına səbəb olmuşdur [3].

3. **Xarici investorların azlığı.** Xarici sərmayə cəlb etmək üçün hüquqi və inzibati mühit kifayət qədər cəlbedici olmamışdır. Xarici investorlar üçün şəffaflıq və mülkiyyət hüquqlarının qorunması əsas prioritetlərdən biri olsa da, bu sahədə müəyyən çatışmazlıqlar özünü göstərmişdir.

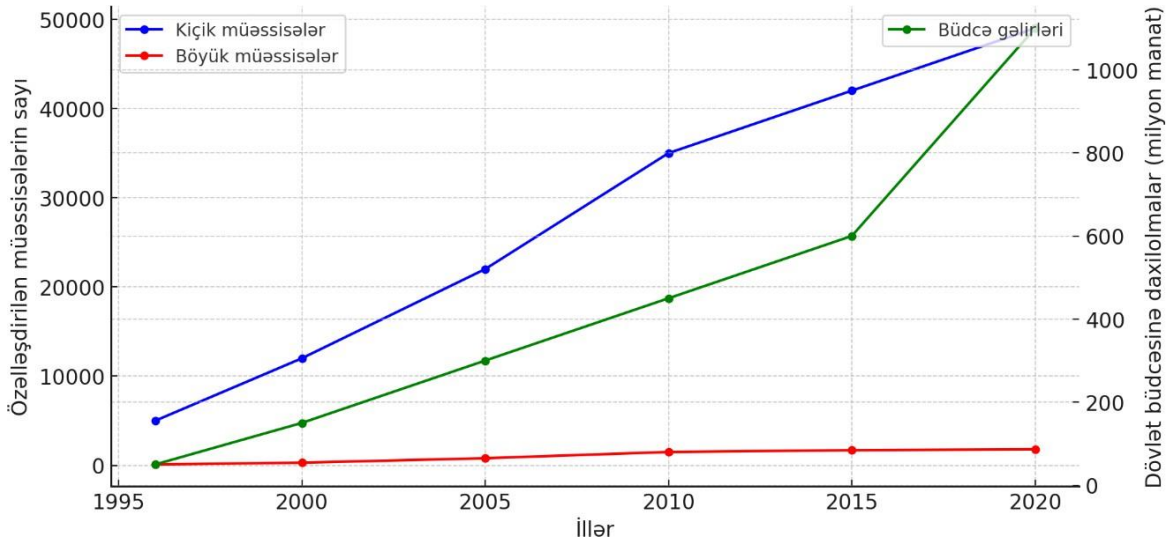
4. **Özəlləşdirmə çeklərindən tam istifadə edilməməsi.** 1996-cı ildən etibarən keçirilən özəlləşdirmə prosesində vətəndaşlara 1998-ci ildən paylanan özəlləşdirmə çeklərinin yalnız təxminən 80%-i dövriyyədən çıxarılıb, qalan hissəsi isə istifadə edilməmişdir. Çeklərin bəzi şəxslərin əlində cəmləşməsi və prosesin qeyri-şəffaflığı da problem yaratmışdır.

5. **Dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi ləngimişdir.** İqtisadiyyat Nazirliyi və digər aidiyyəti qurumlar zamanında təftişlər aparmadığından, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi

gecikmişdir. Bu isə büdcə yükünü artırmış və potensial iqtisadi faydaların əldə edilməsini əngəlləmişdir.

6. Makroiqtisadi təsirlərin qeyri-müəyyənliyi. Özəlləşdirilən müəssisələrin bir çoxu istehsal və xidmət sektorlarında yenidən fəaliyyət göstərməmiş, nəticədə işsizlik səviyyəsinin azalmasına ciddi töhfə verməmişdir. Bunun əvəzinə, bəzi müəssisələr fəaliyyətsiz qalmış və ya tamamilə bağlanmışdır.

Qrafik. Kiçik və iri müəssisələrin özəlləşdirmə statistikası.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Fəaliyyətdə olan kiçik və böyük müəssisələrin iqtisadi göstəriciləri. <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/> [3]

Özəlləşdirmə prosesi Azərbaycanda 1996-cı ildən başlayaraq mərhələli şəkildə həyata keçirilmiş və müxtəlif dövrlərdə fərqli nəticələr vermişdir [1]. Qrafikdən göründüyü kimi, kiçik və orta müəssisələrin özəlləşdirilməsi illər ərzində artan tempə davam etmişdir. 1996-cı ildə 5000-dən çox kiçik müəssisə özəlləşdirilmişdirsə, 2020-ci ildə bu rəqəm 49 000-ə çatmışdır. Bu, iqtisadiyyatın liberallaşdırılması istiqamətində atılan mühüm addımlardan biri olmuşdur.

Böyük müəssisələrin özəlləşdirilməsi isə daha yavaş tempə həyata keçirilmişdir. 2000-ci ilə qədər cəmi 300 böyük müəssisə özəlləşdirilmiş, lakin 2020-ci ildə bu rəqəm 1800-ə qədər artmışdır. Böyük müəssisələrin özəlləşdirilməsində əsas çətinliklərdən biri onların dövlət nəzarətindən çıxmasının iqtisadi sabilliyə təsir edəcəyi narahatlığı olmuşdur.

Dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlər də illər ərzində artmışdır. 1996-cı ildə özəlləşdirmədən dövlət büdcəsinə cəmi 50 milyon manat daxil olmuşdusa, 2020-ci ildə bu məbləğ 1,1 milyard manata qədər yüksəlmişdir [2]. Büdcə gəlirlərindəki artım özəlləşdirmənin iqtisadi effektivliyini göstərsə də, bu vəsaitlərin istifadəsi ilə bağlı tam şəffaf məlumatlar hər zaman mövcud olmamışdır.

Özəlləşdirmənin ilkin dövrlərində əsas diqqət kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına yönəldilmişdir. Kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi iqtisadi fəallığın artmasına və yeni sahibkarların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Lakin bəzi hallarda bu müəssisələrin qeyri-effektiv idarə edilməsi nəticəsində onların fəaliyyəti dayandırılmışdır.

Böyük müəssisələrin özəlləşdirilməsi prosesində isə investisiya müsabiqələri əsas rol oynamışdır. 2000-ci ildən sonra xarici investorların prosesə qoşulması iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə kömək etmişdir. Bununla belə, bəzi iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi zamanı müqavilə şərtlərinə tam əməl olunmamış və nəticədə bəzi obyektlər yenidən dövlət nəzarətinə qaytarılmışdır.

Özəlləşdirmə prosesində əsas problemlərdən biri şəffaflıq məsələləri olmuşdur. Xüsusilə, 1996-cı ildən etibarən vətəndaşlara verilmiş özəlləşdirmə çeklərinin yalnız 80%-i dövriyyədən çıxarılmış, qalan hissəsi isə istifadəsiz qalmışdır. Çeklərin əsasən müəyyən qrupların əlində cəmlənməsi əhali arasında bərabərsizliyə səbəb olmuşdur.

Bundan başqa, özəlləşdirilən bəzi müəssisələr gözlənilən iqtisadi səmərəni verə bilməmişdir.

Bunun əsas səbəbi bəzi investorların müəssisələri yalnız daşınmaz əmlak kimi görməsi və istehsal prosesini bərpa etməməsi olmuşdur. Nəticədə bəzi özəlləşdirilmiş müəssisələr fəaliyyətini tam dayandırmışdır.

İnkişaf etmiş ölkələrdə özəlləşdirmə zamanı rəqabət mühiti qorunur və dövlətin bazara müdaxiləsi minimuma endirilir. Azərbaycanda isə bəzi iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi nəticəsində müəyyən sahələrdə inhisarçılıq yaranmışdır. Bu isə qiymətlərin süni şəkildə artırılmasına və istehlakçıların məhdud seçim imkanlarına səbəb olmuşdur.

Ümumilikdə, grafikdən də göründüyü kimi, özəlləşdirmə prosesi iqtisadi inkişafa töhfə versə də, bəzi problemlər onun effektivliyini azaldan amillər olmuşdur. Bundan sonra həyata keçiriləcək özəlləşdirmə proqramlarında şəffaflıq artırılmalı, rəqabət mühiti qorunmalı və dövlət nəzarət mexanizmləri gücləndirilməlidir.

Nəticə /Conclusion

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni özəlləşdirmə prosesinin əsas səciyyəvi və fərqləndirici xüsusiyyətləri aşağıdakı istiqamətlərdə özünü göstərə bilər:

1. Xüsusi dövlət tənzimləməsi və mərhələli yanaşma baxımından:

- Həmin ərazilərin uzun müddət dağıdılmış və işğal altında qalması səbəbindən özəlləşdirmə xüsusi dövlət nəzarəti və strateji yanaşma tələb edir.
- İlk mərhələdə infrastrukturun bərpası və investisiya mühitinin yaradılması ön plana çıxacaq.
- Əvvəlcə strateji əhəmiyyət kəsb edən sektorlar (kənd təsərrüfatı, enerji, sənaye) özəlləşdirilməyə açıq ola bilər.

2. İnvestisiya təşviqləri və güzəştlər baxımından:

- Ərazilərə sərmayə qoyuluşunu stimullaşdırmaq üçün xüsusi vergi güzəştləri, subsidiyalar və uzunmüddətli kreditlər verilə bilər.

- Xarici və yerli investorlar üçün xüsusi iqtisadi zonalar yaradılması ehtimalı yüksəkdir.

3. Ekoloji və sosial aspektlərə diqqət baxımından:

- Ərazilər mina və partlamamış hərbi sursatlardan təmizləndikcə, ekoloji risklər nəzərə alınmalıdır.
- Mühafizə olunan təbiət əraziləri və meşə massivlərinin özəlləşdirilməsinə məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər.
- Qaçqın və məcburi köçkünlərin öz torpaqlarına qayıtması nəzərə alınaraq torpaq bölüşdürülməsində xüsusi kvotalar müəyyən edilə bilər.

4. Mülkiyyət hüquqlarının bərpası və hüquqi məsələlər baxımından:

- Sovet dövründən qalan torpaq sənədləri, işğaldan əvvəlki mülkiyyət hüquqları və işğal nəticəsində yaranan yeni hüquqi məsələlərin həlli üçün xüsusi komissiyalar yaradıla bilər.
- Ərazi ilə bağlı mübahisəli torpaq iddialarının hüquqi əsaslarla tənzimlənməsi önəmli olacaq.

5. Dövlət-Özəl sektor əməkdaşlığının artması baxımından:

- Özəlləşdirmə sadəcə satışı deyil, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı (PPP) çərçivəsində uzunmüddətli layihələrin həyata keçirilməsini nəzərdə tuta bilər.
- Bu, xüsusilə strateji obyektlər (su və enerji təchizatı, nəqliyyat infrastrukturu) üçün tətbiq edilə bilər.

6. İqtisadiyyatın diversifikasiyası və dayanıqlı inkişafı baxımından:

- İşğaldan əvvəl kənd təsərrüfatı üstünlük təşkil etsə də, yeni dövrdə sənaye, turizm və alternativ enerji sahələri inkişaf etdirilə bilər.
- Ərazilərin bərpası və inkişafı üçün ağıllı şəhər konsepsiyası və innovativ texnologiyaların tətbiqi ön planda ola bilər.

Bu fərqləndirici xüsusiyyətlər işğaldan azad olunmuş ərazilərdə özəlləşdirmə prosesinin ümumi iqtisadi strategiyaya uyğun aparılmasını təmin edə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. Sahibkarlığa və bazar iqtisadiyyatının inkişafına yardım fondu. Özəlləşdirmə: dövlət aktivlərindən istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi vasitəsi kimi. Bakı-2017. http://edf.az/uploads/documents/ozelleshdirme_dovlet_aktivleri.pdf
2. Özəlləşdirilmiş kiçik müəssisələrin illər üzrə statistikas. <https://emlak.gov.az/az/page/view/19>
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Fəaliyyətdə olan kiçik və böyük müəssisələrin iqtisadi göstəriciləri. <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>
4. Ahmet Zaifer. "Privatization in Turkey: Power Bloc, Capital Accumulation and State" 2023, 200 p.
5. Ghulam Samad və Naseem Faraz. "The Face of Privatization in Pakistan" 2024, 197 p.

Оценка возможностей проведения нового процесса приватизации на освобожденных от оккупации территориях**Расмия Ширинова**

МОН АР Институт Экономики, старший научный сотрудник

E-mail: res.qedirova@mail.ru<https://orcid.org/0000-0002-4039-1822>

Резюме: В представленной статье были оценены возможности нового процесса приватизации. Особенно актуален процесс проведения новой приватизации на освобожденных от оккупации территориях. В связи с этим в статье отмечается, что с новыми функциями, в отличие от более раннего процесса, этот процесс должен быть реализован. В статье отмечены существующие методы проведения нового процесса приватизации, проанализирован процесс приватизации малых и средних предприятий, осуществляемой в Азербайджане, даны оценки. Наконец, были отмечены особенности, которые необходимо учитывать при проведении новой приватизации на освобожденных от оккупации территориях.

Ключевые слова: освобожденные от оккупации территории, приватизация, прозрачность, собственность, государство, модель, технология и т. д.